

20 РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАФТОПЕРЕРОБКИ: ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ

ДП «Український науково-дослідний інститут нафтопереробної промисловості «МАСМА», м. Київ

Наданий аналіз динаміки головних показників діяльності нафтопереробної галузі за останні 20 років: глибина переробки нафти, частка випуску якісних видів моторного палива, обсяги постачання нафти на вітчизняні НПЗ, використання потужностей підприємств, обсяги імпорту нафтопродуктів, а також характеристика технічного розвитку та впровадження новітніх технологій, підвищення якості продукції, поліпшення екології.

Історично в Україні склалася ситуація, коли при прискореному рості у 80-х роках потужностей нафтопереробних заводів (НПЗ) з первинного перероблення нафти, не було приділено належної уваги введенню вторинних процесів. Ізоляція українських НПЗ від світового нафтового ринку аж до 2000 року призвела до невідповідності якості вітчизняних нафтопродуктів європейському рівню: бензини містять високий відсоток ароматичних, дизельне паливо – сірки.

Розвиток нафтопереробної галузі України за 20 років незалежності нами наведений у наступних етапах:

1 етап (1992–1995 рр.): зниження переробки нафти з 59–54 млн. т на рік (у 1990–1991 рр.) до 22 до 16 млн. т на рік, відсутність коштів на технічний розвиток: заводи, які частково реалізували Програму реконструкції галузі (затверджена КМУ у 1993 році), стали боржниками: це Лисичанський (борг – більше \$100 млн.) і Одеський (\$ 20 млн.). Сьогодні – це найбільше технічно підготовлені підприємства до випуску продукції європейського рівня якості;

2 етап (1996–2000 рр.): переробка 13,0–8,5 млн. т нафти на рік, початок процесу приватизації підприємств галузі ;

3 етап (2000–2004 рр.): обсяги переробки нафти досягли 15–21 млн. т на рік, прихід у галузь у процесі приватизації нафтових компаній ТНК-ВР, ЛукОйл, Альянс.

4 етап (2005–2006 рр.) обсяги переробки знижені до 17–14 млн. т на рік, підвищення цін на нафту на світових ринках, погіршення показників роботи галузі (Одеський та Херсонський нафтопереробні заводи призупинили роботу на роки) .

5 етап (2007–2011 рр.) обсяги переробки нафти – знижені з 14 до 10–9 млн. т на рік, боротьба за якість нафтопродуктів, які виробляються та реалізуються на ринку України.

Минуло 20 років незалежності України. Аналіз динаміки головних показників діяльності

нафтопереробної галузі за ці роки дозволяє зробити висновки щодо розв'язання на нафтопереробних заводах (НПЗ) проблем з прискорення технічного розвитку, підвищення якості продукції, поліпшення екології, забезпечення стабільності поставок нафти та ін.

1. Плани з технічного переозброєння виконувались максимально тільки тими НПЗ, які мали заможних власників, що забезпечували технічний розвиток підприємств та постачання нафти: це – ПрАТ «ЛИНІК» і ПАТ «ЛУКОЙЛ-Одеський НПЗ», а на інших НПЗ – плани та графіки модернізації виконувались нижче 10 відсотків (процес перепродажу акцій або корпоративні суперечки тут тривають, питання технічного розвитку не вирішуються). Потенціал приватизації українських НПЗ використаний не повністю.

Вкладання коштів у розвиток двох зазначених вище підприємств (ПрАТ «ЛИНІК» і ПАТ «ЛУКОЙЛ-Одеський НПЗ») надало ним переваги у їх технічному становище:

ПрАТ «ЛИНІК» з 2007 року першим в Україні перейшов на випуск екологічного дизпалива зі зниженим вмістом сірки, що по якості відповідає нормам «Євро-4». З 2000 року інвестор побудував на заводі кілька нових виробничих установок, а також модернізував установку одержання елементарної сірки. Загальний обсяг інвестицій у НПЗ за перші десять років склав біля 450 млн. доларів.

Підготовлений і реалізований проект реконструкції установок первинної переробки нафти та каталітичного реформування. А також реконструйована установка гідроочищення дизпалива з метою зниження вмісту сірки та установки ізомеризації та риформінгу. Впроваджена великомасштабна програма захисту навколишнього середовища.

На ПАТ «ЛУКОЙЛ-Одеський НПЗ» здійснено практично без зупинки технічне переоснащення виробництва, реконструйовані установки: ка-

талітичного риформінгу й вторинної перегонки бензину (розширено асортимент та підвищена якість бензинів). Побудовано та введено в експлуатацію: установка ізомеризації потужністю 120 тис. т/рік за ліцензією американської фірми «УОР» (що дозволяє довести якість бензинів до рівня «Євро-3» і збільшити частку високооктанових бензинів до 90 відсотків).

На заводі перепрофільована установка АТ під процес вісбрекінгу гудрону, що на 16 відсотків знизило у випуску частку паливного мазуту та збільшило частку вакуумного газойлю на діючій установці ЕЛОУ-АВТ.

Після завершення першого етапу реконструкції ПАТ «ЛУКОЙЛ-ОНПЗ» глибина переробки нафти виросла від 52 до 74 відсотків, вихід світлих нафтопродуктів – від 38 до 52 відсотків. Здійснені заходи дозволяють виробляти бензини, що відповідають стандартам «Євро-3», дизпаливо – стандартам «Євро-4», у той час, як до реконструкції завод виробляв нафтопродукти, що не відповідали євростандартам. Після завершення другого етапу реконструкції НПЗ глибина переробки нафти досягне 96 відсотків, вихід світлих нафтопродуктів – 74 відсотки. В 2008–2010 рр. інвестиції в розвиток виробничих потужностей підприємства склали від 30 до \$60 млн. доларів на рік.

Наведені приклади дозволяють зробити висновки про те, що під час проведення приватизації таких технологічно складних і капіталоємних об'єктів, якими є підприємства нафтопереробної галузі, необхідно орієнтуватись на залучення великих інвесторів, що мають багаторічний досвід роботи в галузі та мають сировинні ресурси і великий капітал.

2. Глибина переробки нафти в середньому по галузі змінилася від 53–54 до 76–78 відсотків; вихід світлих нафтопродуктів зріс з 44 до 63–66 відсотків, частка мазуту в обсягах переробки нафти зменшилась від 46–47 до 20–24 відсотки. Поліпшення цих показників здійснилось, частково, за рахунок зменшення обсягів перероблення нафти на НПЗ, де відсутні вторинні процеси, а також як наслідок модернізації окремих заводів.

3. Частка високооктанових бензинів у загальному випуску бензинів зросла від 17–21 до 90 відсотків; частка випуску дизельного палива з вмістом сірки до 0,05 відсотків складає майже 54 відсотки (до 2006 року – не вироблялось). Одночасно з цим окремі НПЗ опинилися у скрутному становищі через технічну неможливість випускати моторне паливо за діючими українськими та європейськими стандартами (за вмістом сірки і ароматичних вуглеводнів), необхідна їх реконструкція та дообладнання процесами з поліпшення якості нафтопродуктів.

4. Обсяги постачання та переробки нафти зменшилися у 6 разів, необхідна диверсифікація

постачання нафти, у тому числі поставками з Казахстану та Азербайджану (які мають значний експортний потенціал). У 2003–2005 рр., наприклад, з Казахстану обсяги постачання нафти склали 2–3,5 млн. т.

Потужності НПЗ з первинної переробки завантажені менш, ніж на третину.

5. Скоротився випуск нафтопродуктів на вітчизняних НПЗ і різко зростає їх імпорт (до 50–60 відсотків). Ринок нафтопродуктів у країні ємний: за нашими підрахунками у рік споживається в середньому близько 12 млн. т нафтопродуктів, у т. ч. до 5 млн. т бензину, до 6 млн. т дизпалива й близько 1 млн. т мазуту.

6. Потрібне впровадження ефективної державної концепції зі зменшення імпорту нафтопродуктів і стимулювання збільшення обсягів переробки нафти на вітчизняних НПЗ, не створено умов щодо створення фінансових і матеріальних ресурсів для переозброєння нафтопереробної галузі, немає координації партнерської взаємодії між всіма учасниками ринку нафтопродуктів.

7. Потребує розвитку та удосконалення система контролю якості нафтопродуктів, які реалізуються на ринку України.

Крім шести НПЗ в Україні функціонують більше 30 міні – НПЗ і понад 6 тисяч автозаправних станцій (АЗС). Результати проведених органами Держспоживстандарту України планових перевірок свідчать, що досить відчутна частка нафтопродуктів, вироблених і реалізованих в Україні, не відповідає вимогам вітчизняних і європейських стандартів з якісних і екологічних показників. Ситуація з якістю нафтопродуктів щорічно погіршується.

Діюча державна система контролю якості нафтопродуктів не забезпечує поліпшення ситуації та вимагає вдосконалювання, у т. ч. за рахунок залучення потенціалу галузевої науки, новітніх технічних засобів з оцінювання якісних показників моторного палива (за розрахунками, фінансування першочергових закупок лабораторного обладнання складатимуть 54 млн. грн.).

Не вирішуються в необхідних масштабах питання екологічної безпеки функціонування галузі. Недостатньо використовуються наявний потенціал галузевої науки в рішенні питань підвищення якості нафтопродуктів, у забезпеченні гармонізації вітчизняних нормативних документів на нафтопродукти з європейськими стандартами, у розширенні використання екологічно чистих або альтернативних видів моторних палив і добавок до них, поліпшенні екологічної ситуації в районах розміщення промислових об'єктів паливно-енергетичного комплексу тощо.

Скрутна ситуація на ринку нафтопродуктів висунула на передній план проблеми, які не вирішувалися й накопичувалися за останні 20 років, у т. ч. з темпів переозброєння галузі, неефектив-

не використання нафтової сировини, недостатніх масштабів застосування вторинних процесів, що забезпечують якість продукції на рівні європейських стандартів.

У 2012 році українські нафтопереробні заводи скоротили переробку нафти на 50 відсотків – до 4,6 млн. т, у порівнянні з 2011 роком.

П'ять із шести українських НПЗ практично не здійснюють переробку нафти. З 1 березня 2012 року зупинений один з найбільших Лисичанський НПЗ (ПрАТ «ЛИНІК»), що був одним з основних імпортерів в Україну російської нафти (до 5 млн. т на рік), переробляючи її на давальницьких умовах.

Обсяг поставок нафтової сировини на українські НПЗ у 2012 році (у порівнянні з 2011 роком) скоротився на 52,5 відсотків, у т.ч. внутрішні поставки нафти також знижено на 14,6 відсотків, імпорт сировини з Росії скоротився на 84,5 відсотків. Одночасно казахстанські поставки нафти в 2012 році збільшились у 5,5 разів.

Завантаження потужностей з переробки нафти в 2012 році склало лише 17,6 відсотків.

Аналіз досвіду розвитку аналогічних галузей розвинутих країн світу, у т. ч. країн СНД, дозволяє рекомендувати відповідним державним органам влади розробити та впровадити програму щодо відновлення функціонування вітчизняних нафтопереробних підприємств, у якій передбачити на-

ступні першочергові заходи для прискореного технічного розвитку:

- створити рівні умови для всіх учасників ринку нафти та нафтопродуктів з оподаткування;

- забезпечити диверсифікацію постачання нафти в Україну поставками з Казахстану та Азербайджану;

- виключити з бази оподаткування прибутку НПЗ витрат, пов'язаних з їх реконструкцією та модернізацією;

- звільнити від ввізного мита операцій з ввозу на територію України технологічного устаткування, що використовується для реконструкції та модернізації українських НПЗ із метою підвищення до європейського рівня якості продукції, що випускається та реалізується на ринку;

- підсилити одночасно контроль і відповідальність за реалізацію на внутрішньому ринку неякісних нафтопродуктів, придбати для здійснення цього контролю сучасне лабораторне обладнання (орієнтовно обсяги фінансування складатиме 54 млн. грн.);

- встановити контроль за ходом виконання реконструкції (модернізації) вітчизняних нафтопереробних підприємств;

- забезпечити більш повне використання потенціалу галузевої науки у вирішенні перерахованих вище питань.

Надійшла до редакції 12.04.2013